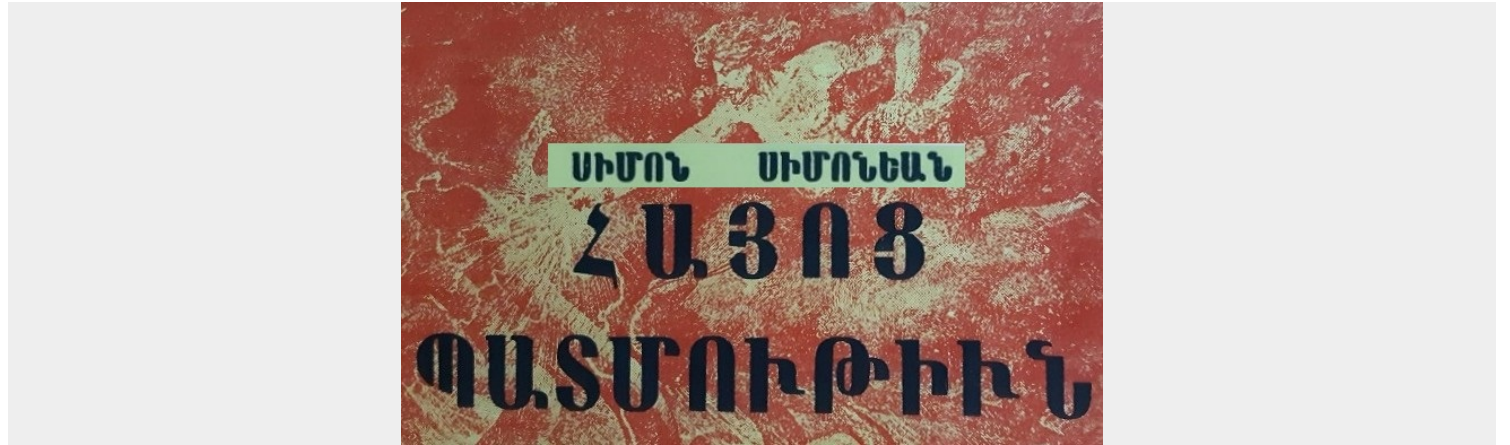

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ ՌԻՍՈՒՑԻՉՆԵՐՍ

Posted on July 31, 2020 by Keghart

Category: [Opinions](#)

Տօքթ. Արմենակ Եղիայեան, Պէյրոս, 31 Յուլիս 2020

Հայոց լեզուի առաջին ուսուցիչներս եղած են մայրս ու հօրենական մեծմայրս, որոնք, սակայն, անգրաճանաչ գեղջուկներ էին: Կրկայ հակասական թուիլ ըսածս, ուրեմն փութամ պարզել: Ես՝ իբրև հինգ զաւակներու վերջինեկ, աչքերս բացած եմ ընտանիքի մը մէջ, ուր կը խօսուէր երկու հայերէն՝ արդի աշխարհաբարը և բարբառ մը. այս վերջինը թրքախառն լեզու մըն էր, որ սեփականութիւնն էր մօրս և մեծմօրս. անոնք երկուքը ուրիշ լեզու չէին գիտեր, մինչ հայրս, - որ Եղեմնէն ետք տարի մըն ալ ուսուցչութիւն ըրած էր հայ որբերուն, - բարբառի կողքին կը խօսէր նաեւ գրական արևմտահայերէնը (լաւ գիտեր օսմաներէն ալ):

Հինգ քոյր ու եղբայր կատարելապէս ընտելացեր էինք այս կացութեան. հօրս հետ կը խօսէինք **գրական** հայերէնով, իսկ մօրս ու մեծ մօրս հետ՝ **բարբառային**: Այս կացութիւնը բացարձակապէս չէր նեղեր մեզ. նոյն պահուն, խօսքային նոյն շրջագիծէն ներս հօրս ուղղեով մեր խօսքը հեզասահօրէն կ'ըսէինք՝ «**ինչպէ՞ս կ'ուզես որ երթամ**», իսկ նոյնը մօրս դառնալով պիտի ըսէինք՝ «**ինտո՞ր կ'ուզես, քի իյամ**»: Մէկ լեզուէն միւսին անցումը այնքան բնական ու անսայթաք կ'ըլլար, որ մենք բացարձակապէս ոչ մէկ ճիգ կը թափէինք, ինչպէս դուք պիտի չթափէիք, եթէ ձեր շուրջը ունենայիք հայ մը և չինացի, որոնց առաջինին պիտի դիմէիք հայերէնով, իսկ երկրորդին...չինարէնով:

Մինչև այստեղ արտասովոր և ուսուցողական ոչինչ կայ:

Ուսուցողականը կը սկսի ասկէ անդին:

* * *

Մայրս, - ուրեմն նաև մեծմայրս, - կատարելապէս յստակ կ'արտասանէր մեր հինգ եռաշարք բաղաձայնները՝ **պեր** (բե՛ր), **կացի** (գացի), **տուռ** (դուռ), **ծիւն** (ծիւն), **ճուր** (ջուր) և այլն: Մինչ հայրս և շրջապատս, ներառեալ ուսուցիչներս, այս բառերը կ'արտասանէին **փեր**, **քացի**, **թուր**, **ցիւն**, **չուր**, ինչպէս կ'արտասանենք հիմա մենք՝ բոլոր «գտարիւն» արևմտահայերս:

Լեզու մը սորվելու և իւրացնելու լաւագոյն միջավայրը ընտանիքն է. ընտանիքէն ներս լեզուական ամենաբարդ հարցերը կը լուծուին ամենահեշտ ու պարզագոյն միջոցներով հոն, ուր դպրոցը այնքա՛ն կը չարչարուի ու կը չարչարէ՝ առանց մեծ արդիւնքի հասնելու: Դուք կրնա՞ք պահ մը պատկերացնել, թէ հինգերորդ դարուն հայ մանուկները Հայաստանի մէջ գրաբար կը խօսէին՝ առանց դպրոցի ու գիրքի, իսկ մեր աբեղաները տարիներ կը զոհեն՝ առանց հասնիլ կարենալու երբեմնի այդ մանուկներու հեզասահ խօսուածքին: Որմէ՞ կը սորվէին այդ գրաբարը, - անշուշտ իրենց շրջապատէն, որ նմանապէս դպրոց ու գիրք չէր տեսած: Ուրեմն, մենք ալ մեր կարգին՝ հինգ քոյր-եղբայր, կատարելապէս, առանց նուազագոյն ճիգի, բայց նաև անգիտակցաբար, կը տիրապետէինք այս երկակի արտասանութեան նրբութիւններուն. օրինակ՝ հոն ուր

հօրս ուղղելով մեր խօսքը պիտի ըսեինք՝ «**թուռը փացի**», մօրս ու մեծմօրս ուղղելով մեր խօսքը ինքնաբերաբար կ'ըսեինք՝ «**տուռը պացի**», որ է «դուռը բացի»: Նմանապես՝ «**ցմեռը հասաւ**» և «**ծիմեռը հասաւ**» (ծմեռը հասաւ), «**քիւղ քացինք**» և «**կեղ կացինք**» (գիւղ գացինք) և այլն:

Անշուշտ հիմա, տասնամեակեր ետք, չեմ կրնար զարմանքս զսպել՝ ի յուշ կարգ մը երևոյթներու, որոնք օրին աննկատ անցած են մտքիս ծիրէն: Այսպէս, օրինակ, ինչպէ՞ս կ'ըլլար, որ Փոքր Հայքի այն անշուք գաւառակին մէջ, ուր ծնած ու մեծցած էին ծնողքս եւ նախնիներս, պահպանուած էին եռաշարք բաղաձայնները, մինչ Արեւմտահայաստանի ամբողջ տարածքին խախտած էին անոնք ու դարձած էին երկշարք: Կամ թէ կանգ առնեմ մօրս միայն **ծիմեռ** (ծմեռ) արտասանութեան վրայ. այս արտասանութիւնը ո՛չ աշխարհաբար է, ո՛չ գրաբար. իր «**ի**» ձայնաւորով ան կը համապատասխանէ բառիս նախահայերէնեան փուլին, ուր ան այդպէս կ'արտասանուէր 4-5 հազար տարի առաջ (տես Աճառեանի Արմատականը): Աղէկ, սակայն այս արտասանութիւնը ինչպէ՞ս անփոփոխ հասած է ծնողքիս բերանը՝ առանց ազդուելու գրաբարի, միջին հայերէնի ու աշխարհաբարի արտասանութիւններէն, որոնք տարբեր եղած են, եւ մնացած է միայն մե՛ր բարբառին մէջ, քանի Աճառեան կը թուէ **ծմեռ**-ի մօտաւորապէս 15 բարբառային արտասանութիւն, որոնցմէ ոչ մէկը «ի» ձայնաւորը կը բովանդակէ:

Չեմ գիտեր ու չեմ գիտեր:

Ահա յիշեալ «գիտելիքներով գինուած»՝ ամէն անգամ որ ուղղագրութիւն կ'ընեինք դպրոցը, ես կը յաջողէի պզտիկ վերլուծում մը կատարել ուսուցիչին արտասանութեան և իսկոյն կը գուշակէի, թէ ինչպէ՞ս պիտի զանազանեմ անոր արտասանած **փ, ք, թ, ց** և **չ** բաղաձայնները, որոնք, անցնելով մօրս ձայնարանին մաղէն, ինծի յստակօրէն կը թելադրէին **բ** կամ **փ, գ** կամ **ք, դ** կամ **թ, ձ** կամ **ց, ջ** կամ **չ** և այլն և որոնց զանազանումը ընկերներուս համար իսկական մղձաւանջ մըն էր, ինչպէս և է ներկայիս ալ բոլոր արևմտահայ դպրոցականներուն և...չափահասներուն: Ընկերներս կը զարմանային, իսկ ուսուցիչներս անշուշտ մեծապէս կը գնահատէին «ուղղագրագիտութիւնս», մինչ ես շատ լաւ գիտէի...թէ այդ յաջողութիւնները իմ շնորհքիս արդիւնքը չէին, այլ կը պարտէի մօրս և մեծմօրս՝ երկու անգրաճանաչ գեղջուկներու արտասանութեան:

Եւ միակ չզարմացողը ես էի:

* * *

Չեմ գիտեր ինչու, Հրաչեայ Աճառեան, որ այնքան բարբառներ սերտած է, ոչ մէկ ակնարկութիւն ըրած է մերինին: Գոնէ ինքս չեմ հանդիպած նման ակնարկութեան մը՝ ո՛չ Արմատական բառարան»-ի, ո՛չ ալ «Հայոց լեզուի պատմութիւն»-ի մէջ, որոնց երկուքին ալ մօտէն ծանօթ եմ:

Իսկ այդ բարբառը այսօր գրեթէ այլեւս մոռցուած է:

Եթե անցեալին, ծնողքիս ողջութեան, մէկ-մէկ կը հանդիպէի զայն խօսողներու, որոնք «հայրենակից» կը կոչուէին, հիմա այդպիսիներէն մնացող չկայ այլեւս: Չայն խոսողներէն այլեւս չկայ մեր ընտանիքին անդամներէն ոչ մէկն ալ:

Կը մնայ որ ե՛ս խօսիմ զայն:

Այս ընել կարենալու համար՝ պէտք է որ բոլորովին առանձնանամ, փակեմ աչքերս ու ականջներս ալ, ու մտովի վերականգնեմ մօրս պատկերը ու...գրուցեմ հետը:

Այլապէս, առանց անոր մտապատկերին, որ է՝ առանց անոր դէմքին նայելու, չեմ յաջողիր վերականգնել հնչիւնական այն համակարգը, որ յատուկ էր այդ բարբառին:

Դժբախտաբար չեմ յաջողիր յիշել նախակրթարանի հայոց լեզուի առաջին ուսուցիչներս: Ո՞վ, օրինակի համար, ինձի օգնեց կարդալու «Արագած»-ի առաջին էջը, ապա երկրորդը, երրորդը...Շատ լաւ կը յիշեմ, որ այդ հրաշալի դասագրքին հեղինակը՝ Օննիկ Սարգիսեանը, ամէն առտու Աբգարեան կը հանդիպէր՝ բերելով իր երկու անչափահաս զաւակները, որոնք մեր ընկերներն էին, սակայն ինք՝ Սարգիսեան, կը մնա՞ր այնտեղ ու կը դասաւանդէ՞ր, թէ՞ կը հեռանար,- չեմ կրնար կողմնորոշուիլ. կարծես աւելի հաւանական է վերջինը:

Կը յիշեմ այդ տարիները լեցնող ուրիշ անուններ եւս:

Սարգիս Շիրազումեանը, որուն մտապատկերը անհաւաքերուն առջեւ է, այնքան յստակ կը տեսնեմ զինք այս տողերը շարադրելու առթիւ: Սակայն ի՞նչ կը դասաւանդէր: Անոր հետեւողութեամբ՝ նաեւ մտապատկերը Ստեփան Օգնայեանին, որ նախորդին քեռայրն էր եւ գեղագրութիւն կը դասաւանդէր: Ան գրպանին մէջ միշտ ունէր հաստ դերձան մը, որ կաւիճով կը թաթախէր, մէկ ծայրէն ինք կը բռնէր, միւս ծայրէն՝ մեր ամենաբարձրահասակը, կը լարէր, ապա թող կու տար զայն, եւ գրատախտակին վրայ, մեր հմայուած աչքերուն առջեւ, անթերի կ'ուրուագծուէր հորիզոնական նուրբ գիծ մը, յետոյ երկրորդ մը, երրորդ մը: Այս գիծերուն վրայ երկիւղածութեամբ կը գրէր նախադասութիւն մը, որ մենք պարտէինք գեղագրել մեր տեսորակներուն մէջ՝ մետաղեայ գրչաձայրով եւ հեղուկ մելանով:

Շատ բարի, սակայն այս նոյն ուսուցիչը հայերէն լեզու կը դասաւանդէր:

Կը յիշեմ տակաւին պայծառ ու պատկառելի կերպարը Յովհաննէս Թապաքեանին ալ, որ այնքան ձեռնհասութեամբ Ընդհանուր ազգաց պատմութիւն կը դասաւանդէր, սակայն հայերէն ալ կը դասաւանդէր...

* * *

Միւս կողմէ՝ այնքան մանրամասն կը յիշեմ հայոց պատմութեան ուսուցիչս՝ Արտաշէս Տէր Գեորգեանը: Օ՛, ամբողջ մշակոյթ մը, ամբողջ քաղաքակրթութիւն մըն էր այս մարդը, որ այսօր գրեթէ ոչ ոք կը յիշէ կամ կը ճանչնայ:

Ես մեծագոյն երախտագիտութեամբ կ'ոգեկոչեմ զինք, վասնզի բախտաւոր եմ, որ իրեն պէս ուսուցիչ մը ունեցած եմ: Օրհնեալ ըլլայ իր յիշատակը, եւ թող հանգիստ ննջեն անոր տառապած ոսկորները: Ան լայնօրէն արժանի է այդքանին:

Պարոն Արտաշէսը հասուն, հաւանաբար 60-ը անց մարդ մըն էր, երբ ճանչցայ կամ ունեցայ իբրեւ հայոց պատմութեան ուսուցիչ՝ առաջին դասարանէն սկսեալ: Թող որ երբեք չեմ յիշեր այն ժամանակը, ուր ան իմ պատմութեան ուսուցիչս եղած չըլլայ, այնքան լեցուցած է ան իմ կեանքս եւ այնքան մշակած է իմ միտքս:

Միշտ ժպտուն, միշտ կոկիկ, սնդիկի պէս յարաշարժ, ամէն տեղ էր ան, ուր պարտականութիւնը, իմա՝ աշակերտութեան կարիքները կը կանչէին զինք:

Չարմանալի հմտութեամբ ու պարզութեամբ ան մեզի կը բացատրէր Հայոց պատմութեան ամենաբարդ ու մթին դրուագները, եւ այս՝ նախակրթարանի տարրական դասարաններէն սկսեալ: Հետագային, երբ բարձրագոյն կարգերու, մինչեւ իսկ համալսարանի մէջ կը վերադառնայի այդ նոյն դեմքերու ու դէպքերու սերտողութեան, զարմանքով կը նկատէի, որ այստեղ ինծի ջամբուած գիտութիւնը՝ ինչ-ինչ տիտղոսակիր, պսակաւոր ու անպսակ դասախօսներու կողմէ, գրեթէ ոչինչ կ'աւելցնէր իմ գիտցածիս վրայ, այն գիտութեան, որ Պուրճ-Համմուտի մէկ աննշան նախակրթարանին մէջ անանուն ուսուցիչ մը աւանդած էր:

Այս վկայությունը կրկայ չափազանցություն ու հեղափոխությունը աշխարհում պայմաններում մեջ, բայց եւ այնպես ոչ մէկ յերկրանք կայ պատումիս մէջ ու ոչ մէկ չափազանցություն: Հակառակը շատ անելի ճիշդ է:

Իր այս շնորհքին կը զուգորդուէր Հայոց պատմութեան դասագիրքերու այն հոյակապ շարքն ալ, որ մեր սերունդները ունէին իրենց ձեռքերուն մէջ եւ որոնց հեղինակը յաւետ ինկելի Սիմոն Սիմոնեանն էր: Արեւմտահայ սփիւռքը իր տոկունութեան ու գոյատեւման մէջ շատ բան պարտական է այդ դասագիրքերուն եւ անոնց հեղինակին, որ իր վարքով ու բարքով, համոզումներով ու երազներով ինքնին կենդանի Հայոց պատմութիւն մըն էր, կենդանի Հայաստան մը:

* * *

Եւ ըսել, որ այս բոլորին ետին կանգնած էր դժբախտ մարդ մը:

Այո, դժբախտ էր մեր պատմութեան ուսուցիչը:

Ան բաժնուած էր իր կողակիցէն, որուն մասին կը պատմէին շատ բաներ, որոնք անըմբռնելի էին մեզի, եւ իր ուսերուն կը կրէր տխուր մենակեցութեան ամբողջ բեռը:

Իմ բնակարանս շատ մօտ էր դպրոցիս, եւ կէսօրին արձակուելէ հազիւ քառորդ ժամ ետք վերադարձած կ'ըլայի, որովհետեւ այստեղ կը գտնէի 50-է անելի ջրաւոր ընկերներ, որոնք կէսօրին տուն չէին երթար, այլ կը սնանէին ԼՕԻ-ի տրամադրած «պնակ մը կերակուր»-ով:

Եւ նման առիթներու յաճախ կը պատահէր, որ պարոն Արտաշէս զիս կանչէր, ինծի յանձնէր պղնձեայ արհեստագործական ճամբարներու ու գոյնը նետած աման մը, վճարէր 15 դահեկան, այնքան` հինգ սենթ, եւ ապապրէր իր կէսօրուան ճաշը:

-Սուրեն աղային ըսէ, թող հինգ դուրուշի հաց տայ, տասը շուրուշի ալ` **ռուփ**:

Սուրեն աղան թաղին փռապանն էր, որ կարգ մը նպարտէրէն ալ կը ծախէր:

* * *

Այդ օրերէն մօտաւորապէս քսան տարի ետք էր:

Պետք ունէի գրաբար Աստուածաշունչի մը, եւ առ այս դիմեցի Bible house, որ խորհրդարանին դիմաց կը գտնուէր. ասոնք յղեցին զիս Մխիթարեան գրախանութ, որ կը գտնուէր ս.Պօղոս հիւանդանոցին տակ, Պուրճ-Համմուտի քաղաքապետարանին մօտ: Հերթապահ վարդապետը ըսաւ, որ չունի ուզածս եւ յանձնարարեց դիմել պարոն Արտաշէսին, որ «ճիշդ դիմացի թաղը կը բնակէր, չորրորդ տունը»:

-Ո՞ր Արտաշէսին,- հարցուցի` տարտամօրէն յիշելով, որ իմ պատմութեան ուսուցիչս գիրքերու առուծախով ալ կը զբաղէր, մանաւանդ ամառները` «երկու ծայրերը իրարու բերելու համար», երբ թոշակ չէին գանձեր այլեւս:

–Տեր Գեորգեան կը կոչուի, – ճշդեց վարդապետը:

Գացի ու գտայ տունը...եթէ կարելի է տուն կոչել գտածս:

Մուտ խուց մըն էր ան, քանի մը մեթր տարածութեամբ, որուն մէջտեղը կիսամերկ կանգնած էր ան եւ կը փորձէր կապել ինչ-որ վերք մը, որուն չէր հասներ ձեռքը: Չիս տեսնելով՝ «հա՛, տղա՛ս, լա՛ւ եկար,- ըսաւ, կարծես քիչ առաջ բաժնուած ըլլայի իրմէ ու կը սպասեր, եւ տուաւ վիրակապը,- քու ձեռքդ դիւրին կը հասնի»:

Ա՛լ ծերացած էր, եւ անցնող 20 տարիները անոր կերպարին վրայ դրոշմած էին իրենց անդամնալի հետքերը: Բայց եւ այնպէս յստակ ու պայծառ կը յիշէր զիս՝ առանց անակնկալի որեւէ բառի ու շարժումի:

Պարզեցի գալուստիս նպատակը:

Ցաւ յայտնեց, որ չունի ուզած գիրքս:

Պահ մը մտածեցի քիչ մը աւելի մնալ, բայց ո՞ւր մնայի, նստելու յարմար տեղ մըն ալ չէի տեսներ, եւ զրուցել հետը, բայց չէի գիտեր նաեւ՝ ի՞նչ ըսել ու ի՞նչ հարցնել, այնքան շուարած ու ընկճուած էի:

Այնպէս ալ ապիկար ու գլխահակ հեռացայ եւ անկէ ետք ա՛լ չտեսայ զինք:

1951-52 տարեշրջանը բաւական փոփոխութիւններ բերաւ Արգարեանին. տարիներու տնօրէն Արմէն Ղարիպը եւ կարգ մը այլ «գաւազանակիրներ» դադրեցան անդամակցելէ անոր կազմին, որմէ բաւական բան շահեցան մեր...ափերը:

Հայոց լեզուի մեր նոր ուսուցիչն էր արտասովոր մարդ մը, որ միաժամանակ դպրոցի տնօրէնն էր: Ան հետեւեալ բառերով նկարագրած է ինքզինք իր մէկ աշխատութեան մէջ. «Մագերի տեղ մի անթափանց մացառուտ, գլխի վրայ՝ դաժան տեսքով մի հարագատ սիկիլիական մաֆիոզ... Ասացի՝ ուշադիր լինել սրան, պայուսակներից մէկը չանհետացնի» («Մեծերը եւ միւսները», էջ 263):

Ինքզինք այսպէս «սիկիլիական մաֆիոզ»-ի նմանցնող անձը ոչ աւելի, ոչ պակաս Անդրանիկ Ծառուկեանն էր՝ «Նայիրի»-ի հիմնադիրը, տէրն ու տնօրէնը:

Խոստովանիմ, որ մեր մէջ ամենէն հասունն ու իրազեկն ալ ոչ մէկ գաղափար ունէր իր մասին, իր՝ ազգային, գրական, գաղափարական ու հանրային փոթորկալի կեանքի հանգամանքներուն մասին, որոնք հետաքրքրական չէին բնաւ, եւ հետագայ երկու տարիները շատ բան չփոխեցին մեր հետաքրքրութեան այս մակարդակէն:

Միւս կողմէ, սակայն, դժուար է պատկերացնել ուսուցիչ մը, որ իր արտաքինով թէ մտաւորական պաշարով, աւելի ճիշդը՝ ուսուցման եղանակով ու նիստ-կացով, իր անհատականութեամբ, իր ողջ կերպարով այնքան շուտ, այնքան խոր տպաւորէ իր

աշակերտները, որքան այս նոր տնօրէնը, որ անբացատրելի հրապոյր մը ու գրաւչութիւն մը ունէր մեր բոլորին համար:

Հակառակ իր մեծղի կազմին՝ ան դասարան կը մտնէր մանր, զգուշ ու հանդարտ, կարելի է ըսել՝ յուշիկ քայլերով, կարծես բամբակի վրայէն կը քալէր եւ կը վախնար գետին կոխելու: Հազիւ մտած՝ դէմքը թեթեւ մը ծախ կը թեքէր բարեւելու համար մեզ (կամ ալ այնպէս կը կարծէինք, թէ կը բարեւէր)՝ գրեթէ առանց լսելի դարձնելու իր ծայնը ու արդէն հասած կ'ըլլար ամպիոնին, ուր ակնթարթ մը կանգ կ'առնէր. անոր վրայ ելլելը որոշ ճիգ կը պահանջէր իրմէ, քանի որոքերէն մէկը շատ առողջ չէր եւ թեթեւ կաղուղիւն մը ունէր. թող որ շատ վայելուչ ու գրաւիչ էր այդ կաղուղիւնը, այլեւ մինչեւ իսկ... վարակիչ, ինչպէս շուտով յայտնի դարձաւ բոլորիս:

Այո՛, վարակիչ էր այդ կաղուղիւնը:

Ու մենք շատ շուտ վարակուեցանք անկէ:

Վասնզի ամիսը չլրացած՝ դասարանի բոլոր տղաքս սկսանք...կաղալ: Ծառուկեան այնքան տպաւորած էր մեզ, այնքան համակուած էինք իրմով, որ իւրաքանչիւրիս մէջ յառաջացած էր իրեն նմանելու անդիմադրելի մարմաջ մը: Եւ որովհետեւ ուրիշ ոչ մէկ ձեւով կրնայինք նմանակել զինք կամ չափուիլ իր հետ, ապա կը մնար մէկ միջոց, այն է՝ կաղալ իրեն պէս, մանաւանդ բակը, զբօսանքներուն եւ ի ցոյց աշակերտութեան, փողոցը:

Այլեւ ի մասնաւորի դասարանին մէջ՝ իր ներկայութեան:

* * *

- Յովհաննէ՛ս, գրատախտակին առջեւ:

Եւ Յովհաննէս կ'ելլէ տեղէն, անշուշտ որոշ...դժուարութեամբ, մէկ ձեռքով կը բռնէ գիրքը, միւսը կը տանի զիստին՝ օգնելու համար, որ շատ չցաւի ան, չի մոռնար դէմքին տալու այս բոլորին համապատասխանող սրտաճմլիկ արտայայտութիւն մը ու վերջապէս մեծ ճիգերով եւ ուժասպառ կը հասնի առջեւը գրատախտակին, որ նստած տեղէն հազիւ երկու մեթր անդին է:

- Ի՞նչ ունիս,- դասը մոռցած կը հարցնէ Ծառուկեան:
- Չեմ գիտեր, պարոն, կռնակի ցաւ մը, որ ոտքիս կը զարնէ կոր...

Եւ անկեղծօրէն ալ չի գիտեր, որովհետեւ բնախօսական իսկական ցաւ մը հազիւ թէ գոյութիւն ունենար:

Քիչ ետք միւսը, յաջորդ օրը ես կամ չորրորդ մը եւ այսպէս ամէն օր ու շարունակ. ամէն մէկը պատրուակ մը, շատ «լուրջ պատճառ մը» կ'ունենար կաղալու՝ կա՛մ պաղ առած կ'ըլլար, կա՛մ սխալ շարժում մը ըրած կ'ըլլար, կա՛մ ոտքը դարձած կ'ըլլար, կա՛մ ջիղը

Քառուսած կ'ըլլար...

Մինչեւ որ օր մըն ալ չի դիմանար ու կը պայթի Ճառուկեան.

- Ձեր մէջ մէկ հատ առողջ ոտք ունեցող չկա՞յ...

Առողջանալ ուզող կա՞ր, որ առողջ ոտք ունենայինք, հապա որո՞ւ ձգէինք իրեն պէս կաղալու պատիւը: Կայի՞ն մեզմէ աւելի արժանաւորները:

* * *

Տարիներ ետք բժշկական տարեգրութեանց մէջ կը կարդայի անցած-գացած պատմութիւններ, երբ աչքիս զարկաւ շատ ուշագրաւ դրուագ մը: 19-րդ դարու առաջին կեսին,- դուք ըսէք՝ երկրորդ քառորդին,- Անգլիոյ մէջ, աւելի ճիշդը՝ մի՛այն Լոնտոնի մէջ, կը տիրէ **կաղութեան համաճարակ** մը. երիտասարդ, առողջ, առոյգ պատանիներ կը սկսին մէկ օրէն միւսը կաղալ: Օրուան լաւագոյն բժիշկները կը փորձեն ախտաճանաչել այս արտասովոր երեւոյթը եւ ոչինչ կը հասկնան: Չեն հասկնար, որովհետեւ ժամանակով Ֆրեյտէն հեռու են տակաւին, մինչ անդին օրերը կ'անցնէին, եւ անոնց հետ կ'աւելնար զոհերուն թիւը՝ հակառակ ամէն տեսակ կանխագգուշական միջոցներու եւ խուսափողական փորձերու՝ պետական թէ անհատական բարձրագոյն մակարդակներու վրայ:

Մինչեւ որ...

Տասնամեակներ անց շատ երիտասարդ բժիշկ մը կը համարձակի յայտնել իր դասախօսներուն, թէ այս բոլոր կաղացողներուն ենթագիտակիցին մէջ կը գտնուէր...Լորտ Պայրընը,- այդ անգլիացի կաղ բանաստեղծը,- որուն հմայքին զոհերն են այս պատանիները, քանի բոլորն ալ ի խորոց սրտի կը ցանկային Պայրըն մը դառնալ՝ թէկուզ ...կաղալով:

Այս բոլորը տեղի կ'ունենան բանաստեղծին փառքի օրերուն, երբ ամբողջ Անգլիան,- եւ ոչ միայն Անգլիան,- հարբած էր Պայրընի հանճարով, այլեւ անոր ֆիզիքական տպաւորիչ գեղեցկութեամբ ու սիրային պատկերազարդ գայթակղութիւններու անվերջանալի պատմութիւններով, որոնք կը լեցնէին օրուան թերթերու էջերը, տուները, փողոցները, ամբողջ Լոնտոնը, եւ հետզհետէ պատճառ կը դառնային, որ ան չարախօսուէր ու բրտօրէն հալածուէր անգլիացի մաքրակրօններու (puritan) կողմէ:

Բայց ահա այս բոլորը իրապես վերջ կը գտնեն, երբ օր մըն ալ անիծապարտ բանաստեղծը կ'ընէ շնչալից յայտարարութիւն մը. «Եթէ այս բոլոր ըսի-ըսաներն ու քսութիւնները ճիշդ են, ապա ես արժանի չեմ Անգլիոյ, իսկ եթէ սուտ են, ապա Անգլիան արժանի չէ ինծի», - կ'ըսէ ու կը խզէ իր բոլոր կապերը հայրենիքին ու ժողովուրդին հետ, կը ծախէ ողջ ունեցուածքը եւ կը հեռանայ ընդմիջտ՝ հասնելու համար ի վերջոյ այդ օրերուն իր անկախութեան համար մարտնչող Յունաստանը, որուն ազատամարտիկներուն կը նուիրաբերէ իր ամբողջ հարստութիւնը, ուր եւ կը մեռնի 1827-ին՝ թրքատապի պատճառով:

Որմէ ետք...կաղութեան ոչ մէկ պարագայ կ'արձանագրուի, իսկ «հիւանդ»-ներն ալ կամաց-կամաց կը վերագտնեն իրենց առողջ ոտքերը...

ճիշդ մեզի պէս:

Ուրեմն պատմութիւնն էր, որ այսպէս հաւատարմօրէն կը կրկնէր ինքզինք յանձինս երկու մեծ, այլախոհ, բայց խորապէս առինքնող բանաստեղծներու, երկուքն ալ կաղ,

մեկը՝ անգլիացի, Լոնտոնի մեջ, միևնույն հայ, Պոլսի Համալսարանի մեջ::

Իսկ մենք այդ պատմությունը նորովի կերտող ու անոր վաւերականութիւն դրոշմող
անգիտակից դերակատարներն էինք:

Է՛հ, մենք չըլլայինք ալ՝ հապա ո՞վ ըլլար:

Արմենակ Եղիայեան

armenag@gmail.com

Մաթ, խաղողի կամ եղջիւրի եփած հիւթ (պեքմեզ):

Comments

Viken L. Attarian – 2020-08-10 11:57:03

Արմենակ Եղիայեանի այս յուշագրութիւնը անսման մարգարիտ մըն է ժամանակներու մասին որոնք այլեւս պիտի չվերադառնան: Պարզապէս՝ որովհետեւ այլեւս մենք (թէ՛ Սփիւռքներու մէջ եւ թէ՛ Հայաստանի մէջ ալ) անկարող ենք ո՛չ միայն պատրաստելու նմանօրինակ ուսուցիչներ, այլ որովհետեւ՝ եւ նամանաւանդ, հայերէն լեզուին եւ անոր զարգացման ու իրավիճակին հանդէպ անհոգ եւ անփոյթ են բոլոր մեր, այսպէս կոչուած, «ղեկավարներ»ն ու որոշում առնողները, ինչ ոլորտի մէջ ալ ըլլան անոնք: Սփիւռքներու տարածքին՝ այդ «ղեկավարներ»ը լաւագոյն պարագային կիսագրագետ են իրենց հայերէնով: Յոռեգոյն պարագային՝ ամբողջութեամբ անգրագետ են հայերէնի մէջ եւ շատ հեռու նոյնիսկ Արմենակին մօր ու մեծ մօր հայերէնի գիտելիքներէն, որովհետեւ հայերէն չեն մտածեր հիմա, ո՛չ ալ բնաւ մտածած են իրենց կեանքին մէջ: Լեզու մը, ամէն բանէ առաջ լեզուամտածողութիւն է: Սփիւռքներու մէջ, պայքարը միշտ ալ եղած է պահպանել արեւմտահայերէն մը իր մնայուն որակական անկումէն եւ միշտ մատնանշել ու արմատախիլ ընել բոլոր միջակութիւններն ու ոտնձգութիւնները որպէսզի լեզուին զարգացումն ու ծաղկումը ըլլան հեզասահ եւ մեր ամենօրեային հետ քայլ պահող: Ասոր մէջ ծախողեցանք չարաչարօրէն, անտեսիլք որոշում առնողներու պատճառաւ որոնք տակաւին մեզ կը փորձեն համոզել թէ մեր լեզուին կորուստը «բնականոն» բան մըն է որուն դէմ պետք չէ պայքարիլ, եւ այսպիսով հիմա հասած ենք արեւմտահայերէնի ամբողջական հոգեվարքին: Հայաստանի մէջ արեւելահայերէնի անկումը գահավէժ է, եւ զարմանալի պիտի չըլլայ եթէ, սերունդէ մը ետք, ամբողջապէս անհասկնալի խառնակիճակ մը ստեղծուի որուն միակ լուծումը պիտի նկատուի «արդիականացնել ու լատինատառացնել» մեր լեզուն որպէս «նոր ժամանակներու պահանջքը», կարծես թէ նմանօրինակ իրողութեան դէմ պայքարիլը չըլլար բուն մեր տառերուն ստեղծման հրամայականն իսկ Մեսրոպ Մաշտոցի օրերուն: Ձեզմէ շատերուն նման ես ալ ունիմ մտերիմ երիտասարդ Հայաստանցի ծանօթներ որոնք նոյնիսկ անկարող են հայերէն տառեր գործածելու ստեղնաշարին վրայ: Կը նախընտրեն իրենց biznesi funkxjayi bermamb proxesneri detalner ouqarkel (բիզնեսի ֆունկցիայի բերմամբ բրոցեսների դետալներ ուղարկել - վերծանումը կը թողում ընթերցողին): Մինչ ամէն օր եւ ամէն րոպէ լեզուական ստալինեան թոյն կը ներարկուի մեր հայ մանուկներուն անոնց սորվեցնելով «արդի ուղղագրութեամբ հայերէն» կոչեցեալ արհաւիրք մը որ հայերէն չէ այլ միմիայն մէկ նպատակ ունէր երբ ստեղծուեցաւ, հայութիւնը բաժնել իր ինքնութենէն եւ մշակոյթէն: Արհաւիրք մը որ չի կրնար տարբերել կաթին սերը, ազնուագոյն սիրոյ զգացումէն: Ո՛չ ալ գիտէ զանազանել անձերը երբ կը խօսին իրենց մասին (մեզ) իր բնական պետքերու արտաքսումէն (մեզ): Աւելին՝ որ մեր լեզուէն կը նպատակադրեր վերացնել «օ»ն եւ ամենակարեւոր տառը «է»ն որ մեր էութեան արմատն իսկ է: Այդպիսով մեր տուններուն պատերը զարդարելով «որացոյց»ներով, մեր մանուկները քնացնելով «որորոց»ներու մէջ, մեր մագաղաթներու սուրբ տառերը զետեղելով «եջ»երու վրայ, եւ նոյնիսկ այս աւանակութիւնը փոխելով «եշու գլուխ» յղացումի մը: Եւ տակաւին մտածել թէ Հայաստանի պատասխանատու դիրքերու վրայ կը գտնուին մարդիկ որոնք կը պնդեն թէ այդ է ճիշդը եւ պետք է համակերպիլ եւ ընդունիլ թէ շատ ուշ է փոփոխութիւն մտցնելը: Պատմութեան բեմէն մեր հեռացումի ճանապարհին վրայ առիւծի բաժինը պիտի պատկանի ո՛չ թէ Իթաիհատականներուն (թէեւ անոնք կարեւոր դեր խաղացած պիտի ըլլան) այլ գլխաւորաբար հայ ժողովուրդին ինքնին: Ո՛չ ոք մեզմէ աւելի մեծ վնաս հասցուցած է մեր մշակոյթին եւ լեզուին: